

SANAT VE EDEBİYATTA TÜRKÇENİN KULLANIMI

PROF. DR. ÜLKÜ GÜRSOY*

Mecaz anlamda dimağ akıl, algılama düşünme kapasitesi, hafıza kavramlarının bir arada ifade edilmesidir. İnsan düşündükçe gelişir. Başlangıçta somut nesnelere kelimelerle isimlendirirken, zamanla isimleri kavramlaştırarak zihnindeki kavramlar arasında ilişki kurup yeni sonuçlar çıkarır. Artık isimler ilk kullanıldıklarının dışında başka anlam edinmişlerdir. Zihin dinamikleri geliştikçe bu süreç gelişerek devam eder.

Anlamlaştırma olgusu aynı zamanda aynı toplumdaki insanlar arasında iletişim aracıdır, toplumun bireyleri arasında duygu ve düşünce alışverişini sağlar. Bir dilde kelimelere verilen anlamlar başka dilde farklı anlamlara gelebilir veya hiçbir mana ifade etmeyebilir.

Edebiyat eserleri bir toplumun düşünceleriyle, duygularıyla, algılama şekilleriyle ilgili birikimlerin hikâye, roman ve şiirle yazıya dökülmesidir. Bir dilin gerçek anlamı topluluğun dimağını yansıtan edebiyat eserlerindedir. İnsanı edebiyata yönelten içindeki duygularıdır. Edebî eserler bireysel ve toplumsal düşünce faaliyetlerinin son safhasıdır. Bu bakımdan düşünce, dil ve edebiyat ilişkisi konusunun anlaşılmasına ışık tutacaktır.

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Edebiyat eserleri bir toplumun düşünceleriyle, duygularıyla, algılama şekilleriyle ilgili birikimlerin hikâye, roman ve şiirle yazıya dökülmesidir. Bir dilin gerçek anlamı topluluğun dimağını yansıtan edebiyat eserlerindedir.

Öncelikle düşünmeyi ele alacağız. İnsanın diğer canlılardan farklı gördükleri, yaşadıkları üzerinde düşünebilme, yorum yapabilme ve ifade edebilme özelliğidir. Her insan zihni kapasitesi oranında algıladıklarını zihni faaliyete dönüştürür. Bireylerin zihnindeki kavramların uzun yıllar diğer bireylerin algılamalarıyla sözlü ifadelerle karşılaşarak etkileşime girmesi sonunda ortak algılamaları, ortak kavramları ortaya çıkarır. Gördüklerini, yaşadıklarını zihinsel faaliyet sonucu anlamlandırması, insana haz duygusu verir. Haz duygusunun sürece katılması zihinsel faaliyeti mekanik düşünceden farklı kılar. Dolayısıyla edebî metinler duygusal-insani eserlerdir.

Edebî eser yaratmanın ilk adımı düşüncedir. İnsan çevresine ve yaşadıklarına kayıtsız kalamamaktadır. Nesnelere tanımlamak, olayları yorumlamak, genelleştirmek ve kurallara bağlamak

eğilimindedir. İnsan, kendisine verilmiş bir görevi yerine getirme sorumluluğunu hisseder gibidir. Yaratılışından taşıdığı güdüler aslında onun zaman içerisindeki gelişme yeteneğidir. Bu dürtüleri yönünde hareket etmek insanı geliştirmeye yönlendirmekte, başarı sağladığı her adımda huzur ve mutluluk duymaktadır.

Sphenhaour, insanın bu durumunu ıstırap ve can sıkıntısı kutupları arasında salınım olarak tanımlamaktadır. Eğer insan yaratışı yönünde başarıya doğru hareket edemezse içsel baskı altında ıstırap duyar; eğer, günlük ihtiyaçlarının üzerinde, bir kazanım sağlamışsa can sıkıntısından ne yapacağını bilemez hâldedir. Can sıkıntısını giderecek meşguliyetler aramaktadır. İçki, kumar v.s. gibi alışkanlıklarla can sıkıntısını giderme yoluna gitmek ona pahalıya mal olmaktadır. Aslında bu kendisiyle karşılaşmaktan kaçıştır, düşünme sorumluluğundan kaçıştır. Gerçek kurtuluş doğasına uygun şekilde düşünme eylemini yerine getirmektir. En mutlu insan zihinsel zenginliği en yüksek olandır. Yapısıyla evrenle uyumunu sağlamış insan gerçek mutluluğu yakalamıştır. Öznel olan nesnel olandan daha önceliklidir. Çünkü insan nesnel olana ancak öznel yollarla etki edebilir. Kısacası entelektüel insan geçmişin birikimlerini edinerek öznel ve nesnel çözümlerinde bulunur. Kafasını rahatsız eden soruları çözdükçe kendini mutlu-huzurlu hisseder. Başka bir ifadeyle haz duyar. Geçmişin birikimlerini aktarmak yazarın görevidir. Barthes bu olguyu okuyucunun doğal hakkı olarak tanımlar.

Düşünme yetisinin durduk yerde gelişmeyeceği bilinen bir gerçektir. Araştırmacı ve sorgulayıcı yapıdaki insanlar kendilerini daha çok geliştirme şansına sahiptir. Bir insan birikim sahibi olabilir. Ancak, gelişme ve sorgulama kabiliyetine sahip değilse edindiklerini çok ileriye taşıyamaz. Hâlbuki düşünme sonu gelmeyen bir etkinliktir. Düşünen insan kendisinin ve tabiatın çeşitli fenomenlerinde her zaman yeni malzemeler bulmaya ve bunları takip etmeye muktedirdir. İşte burada ruhu canlandırıp dinçleştirecek bir şeyler vardır.

İnsanın yaratıcılığının temelinde merak, sabır, nedensellik bağına keşfetme yetisi, buluş yapma yetisi, serüvenci düşünme, imgelerle düşünebilme, imgelemci (hayal kurucu) olabilme, sentezci yargılara varabilme özellikleri yatmaktadır. Merak ve bilme dürtüsüyle başlayan, dış dünyaya ve her türlü iletişime açık içsel özgürlüğü kazanmış bireyin ait olduğu gruba bağlı veya bağlı olmadan düşünebilmesi, yeni düşüncelere açık olması, yapıcı eleştirilerde bulunabilmesi, özelliklerini sorunları çözümlemeye kanalize etmesiyle ortaya yaratıcı düşünce çıkmaktadır.

Yalnız insana ait imgeleme özelliği düşünce olgusuyla sürekli etkileşim hâlinindedir. Düşünen zihin kendi dinamiklerini kurmuştur. Düşündükçe imgeleme özelliği gelişir, imgeleme yaptıkça düşünce gücü artar. Zihindeki içsel nesnelere düşünceyle bilinçlenerek harekete geçer.

Yaratıcı birey - imgeleme ilişkisi yine düşünceyle ilişkilidir. Düşünceler zihindeki içsel nesnelere varoluşlarından başka bir varoluşa sahip değildirler; bilinçli düşüncelerle ilişki kurduklarında uyanırlar. İmgelemeler düşünceyle yoğrulduklarında anlam kazanırlar. İmgeleme geliştikçe düşüncenin boyutları genişler.

Her konunun olduğu gibi düşüncenin geliştirilmesi de bir eğitim meselesidir. Eğitim insanları yaşadığı günün problemlerini en kapsamlı biçimde algılama ve çözüm üretebilecek seviyeye getirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut eğitim

Edebî eser yaratmanın ilk adımı düşüncedir. İnsan çevresine ve yaşadıklarına kayıtsız kalamamaktadır. Nesnelere tanımlamak, olayları yorumlamak, genelleştirmek ve kurallara bağlamak eğilimindedir. İnsan, kendisine verilmiş bir görevi yerine getirme sorumluluğunu hisseder gibidir.

**En mutlu insan
zihinsel zenginliği
en yüksek
olandır.**

sistemleri genellikle insanın somut problemlerinin çözümlerine yönelik strateji izlemektedir ve hayatın güncel problemlerinin çözümüne öncelik vermektedir. İnsanı insan yapan estetik değerlerin yani duygu yönünün ihmal edildiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Duygu içermeyen eğitimin gerçek düşüncenin geliştirilmesinde yetersiz

kalacağına ilişkin ünlü düşünürler fikir birliği hâindedirler.

Russell, düşünce geliştirilmesinde, klasik eğitim anlayışının dışına çıkmaktadır. Çocuk olsun, genç olsun, yaşlı olsun insanlarda sosyal hayata ve çağa uygun ve tutum ve davranış değişikliği sağlamayı amaçlayan eğitim anlayışını yetersiz bulmaktadır. Salt yararlı eğitim anlayışının sürdürülebilir olduğuna inanmamaktadır. Yararlı bilginin sürdürülebilirliği dünyayı anlamaktan başka amacı olmayan araştırma ile desteklenerek sağlanabilir ve üretkenleştirilebilir. Bütün büyük sanatlar ve bilimler, önce bir hayal olan, insanı kolay ve güvenli olandan çekip görkemli bir işkenceye çağıran bir güzelliğe cisim verme tutkusundan doğar. Düşünce ve hayal dünyasının tam gelişebilmesi için kişi edebiyattan, dünya tarihinden, müzik, resim ve mimarlıktan bir şeyler bilmek zorundadır. Dünyanın ne olabileceği anlayışına da insanlar ancak hayal gücü yardımıyla varabilirler.

Mesela “Arnold, pozitif bilim alanındaki eğitimin insanın taleplerini karşılamakta yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Pozitif bilim değerleri insanın sadece zekâsının ürünü olup madde dünyasıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. Sosyal bilimler, özellikle edebiyat, aslında kabaca pozitif bilim değerlerini de kapsamaktadır. Ve insan ruhunun bütün melekelerini ahenkli bir biçimde ve duyguların eşliğinde gelişmesini sağlamaktadır. Sadece pozitif bilimler, yarım insan yarattığı hâlde, hayal gücünün yarattığı edebiyat tam bir insanın oluşmasına hizmet etmektedir.”

Düşünürler tam bir eğitimin oluşmasında yalnız doğadaki sebep-sonuç ilişkilerinin öğretilmesi ve beceri kazandırılmasının yeterli olmayacağına birleşmektedirler. İnsanı diğer canlılardan farklı özelliklerden hayal gücünün de eğitilmesi gereklidir. Gelişmenin anahtarı insanın hayal gücüdür.

Bu süreçte insanı insan yapan başka canlılarda bulunmayan başka bir özellik haz duygusudur. İnsana yaratılışında verilen, bir şeyden karşılıksız haz alma ve güzelliği cisimleştirme duygusu gelişme sürecinin itici gücü-kaynağıdır. Günümüzde insanın teknolojinin hâkimiyeti altına girmesi ve günlük ihtiyaçların baskısı kalması insanı hayal kurmaktan ve haz alıcı faaliyetlerden bulunmaktan

alıkoymaktadır. Çağdaş insan estetik değerlere eskiden daha çok açlık duymaktadır.

İnsanın estetik değerlere ihtiyacını karşılayacak alanlardan biri edebiyattır. Edebiyatın tanımı bu hükmü içermektedir. Edebiyat estetik düşüncenin, yaratıcı düşüncenin içerdiği unsurları içinde barındırmaktadır.

"Yaratıcılık", bir eserin bilinçaltı kaynaklarından başlayarak, onda yapılan en son değişikliklere kadar geçen bütün kademeleri içine alan bir faaliyettir. Bazı yazarlar için eserde son değişikliklerin yapıldığı safha yaratıcılık bakımından en büyük önemi taşımaktadır.

"Edebiyatı tanımlamanın bir başka yolu da onu "büyük eserler" konusu ne olursa olsun "edebî şekil ve ifade bakımından dikkate değer kitaplar" olarak tanımlamaktır. Burada ölçü yalnız estetik unsurlardan meydana gelmiş bir değerler karışımıdır. Şiir, tiyatro ve roman alanında en büyük eserler estetik esaslara göre seçilmektedir, diğer eserler şöhretlerine veya dar bir çerçevede taşıdıkları düşüncelere göre seçilmektedirler. Bu seçimde üstünde durulan estetik özellikler eserin üslubu, kuruluşu ve genel olarak anlatım gücüdür. Bu, edebiyattan bahsederken ve onu başka çalışma alanlarından ayırmak için en çok başvurulan yollardan biridir. Bir eserden "bu edebiyat değildir" diye söz ederken böyle bir değerlendirme yaparız; tarih felsefe veya bilim üzerine yazılmış kitaplardan "litaratür" olarak söz ederken de aynı şekilde yargıda bulunuruz.

Dilin ancak o dilin metinlerinden öğrenebileceği muhakkaktır. Edebiyat tarihini ise metinler tarihi olarak kabul edebiliriz. Metin ise yazarın ruh dünyasıdır. Bunu doğru olarak ancak modern bilimlerin çerçevesinde (psikoloji, fizyoloji) inceleyerek belirleyebiliriz.

Eğitim insanları yaşadığı günün problemlerini en kapsamlı biçimde algılama ve çözüm üretebilecek seviyeye getirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut eğitim sistemleri genellikle insanın somut problemlerinin çözümlerine yönelik strateji izlemektedir ve hayatın güncel problemlerinin çözümüne öncelik vermektedir. İnsanı insan yapan estetik değerlerin yani duygu yönünün ihmal edildiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

İnsanın estetik değerlere ihtiyacını karşılayacak alanlardan biri edebiyattır. Edebiyatın tanımı bu hükmü içermektedir. Edebiyat estetik düşüncenin, yaratıcı düşüncenin içerdiği unsurları içinde barındırmaktadır.

Her devrin sahip olduğu hukuk, ekonomi, felsefe, dil, mimari, musiki anlayışı o devrin medeniyet tecrübesini yansıtır.

Türkçenin inceliklerini öğrenmek onu doğru kullanmak, Türkçenin deyimlerini, atasözlerini, türkülerini, manilerini, bilmecelelerini incelemekle mümkündür. Onlarda Türkçenin bütün güzellikleri ve incelikleri vardır. Diğer bir yolu da klasik eserlerimizi okumaktır. Bilim alanında en yeni kitapları okumaktır. Sanat eserlerinde ise şaheserleri ve klasikleri tercih daha doğrudur.

Bir edebi eserde yazarın beli bir edebi değeri, uygu, düşünce ve hayal dünyası yer alır. Bütün bunlar dil vasıtasıyla okuyucuya iletilir. Bu nedenle yazarın ya da şairin dili nasıl kullandığı önem kazanır. Edebî metinlerden hareketle kişi yalnızca dil becerilerini geliştirmekle kalmaz, edebî metinlerden hareketle kendi dünya görüşüyle içinde yaşadıkları dış dünyayı ilişkilendirebilme

imkânını bulur ve bu yolla dil becerilerini doğal bir biçimde kullanıp geliştirebilir. Edebî metinler, yapısal olarak dilin diğer kullanım alanlarından daha farklı bir yapıya sahiptir. Hatta edebi türe göre de kendi içinde kuralları vardır, farklı niteliklere sahiptir. Meselâ kendine özgü kuralları ile var olan şiir, özel bir söylem aracı olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden şiirde kullanılan dil, kullanıcının amacı doğrultusunda özel bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebî dilde kelimelerin birbiriyle bağlı gündelik dildeki kelimelerin birbiriyle olan bağından daha düzenli ve daha sıkı kurallara bağımlıdır. Bu nedenle edebî dil, düzenlenmiş ve belli bir ilişkiye sokulmuş kelimelerin dilidir. Edebî dilde sanatsal özellik daha ağır basar ve dil doğal kullanımının ötesinde yeniden kurulur. Yazar ya da şair eserinde kullandığı kelimelere yeni boyutlar, yeni anlamlar kazandırır.

Meselâ şiir dilinin en belirgin özelliği kısa ve eksilteli kullanılması, tekrarların olmasıdır. Ölçü ve biçim kaygılarından da etkilenen kısa anlatım çabası şiiri etkili kılan niteliklerdendir. Şiirde özenli bir kelime seçimi vardır. Çünkü kısa anlatımla, anlam bakımından çok zengin bir dil kullanımı söz konusu olduğundan yan anlamlardan, eş adlardan, çok anlamlılık durumundan, kelimelerin karşıtlıklarından, benzetmelerden, ses ögesi ile yapılan benzerlik

ya da çağrışımlardan ve uzak çağrışımlarından yararlanır. Kuşkusuz seyrek kullanılan kelimeler ve kelimelerin uzak bir anlamından şiirde anlatım açısından yararlanılabilir. Bunun yanında çok sıradan günlük dil de şiirsel anlatımlarda kullanılır.

Hikâye ve romanlarda ise konuşma ve düşünce aktarımının gerçek konuşma ve düşüncelere uygun olarak yapılıp yapılmadığı tartışması önem kazanır. Tahkiyeli eserlerde yazarlar dildeki konuşmaların gerçekte işitildiği gibi yazılıp okunmasını sağlamak için çaba göstermektedirler. Bu tutum doğrudan yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılığı mümkün olduğunca ortadan kaldırma endişesini taşır. Bu durum ise yazarın dil ve anlatım özelliğine göre yazım ve dilbilgisi kurallarını değiştirebilmektedir.

Edebi metinlerin dil yapıları oldukça kapsamlı yorumlamalara dayanabilir. Yazarların, özellikle şairlerin düşüncelerindeki unsurlar birbirini takip eden ancak karmaşık bir yapıda sunulduğundan ve kelimeler çeşitli manalarıyla değerlendirilebileceği için edebî dil kullanımı günlük dil kullanımlarından farklılık gösterir.

Edebî metinlerin diğer bir kaynağı tercüme eserlerdir. Tercüme eserler vasıtasıyla okuyucunun başka milletlerin algılamalarını idrak ederek zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve zihninde yeniden yaratmasıdır. Okutucu tercüme metinlerle kendi dilindeki kelimelere başka dilde daha değişik anlamlar yüklediğini görecektir. Bu surette aynı kavrama değişik şekilde bakmayı öğrenerek algılama kapasitesini yükseltecektir. Kelimelerin farklı anlamlar yüklenmesi tam tercüme yapılmasını imkansız kılar. Burada okuyucu algılama ve hayal gücünü zorlayarak eseri zihninde yeniden yaratacaktır. Doğal olarak dünya edebiyatına vakıf oldukça okuyucunun idrak seviyesi yükselecek, ufku genişleyecek ve insanlara daha müsamahalı yaklaşımda bulunacaktır.

Edebî metinler dilin ustaca kullanımıyla okuyucunun ufkunu genişleten, yaratıcı yönünü geliştiren, metin içindeki ölçütleri kavratıp günlük dil kullanımına uyarlayabilecek duruma getiren ve okuyucuya haz veren yapısıyla önemlidir.

Edebî metinler kanalıyla toplumda ortak duygu birliğini yeterince kurduğumuzu söyleyemeyiz. Bunun bir sebebi edebî metinlere gerekli ilginin azlığı, diğer bir nedeni edebiyat eğitimindeki aksaklığı ve edebiyata yönlendirmenin

Dilin ancak o dilin
metinlerinden
öğrenebileceği
muhtemeldir.
Edebiyat tarihini
ise metinler tarihi
olarak kabul
edebiliriz. Metin
ise yazarın ruh
dünyasıdır.

Türkçenin inceliklerini öğrenmek onu doğru kullanmak, Türkçenin deyimlerini, atasözlerini, türkülerini, manilerini, bilmecelelerini incelemekle mümkündür. Onlarda Türkçenin bütün güzellikleri ve incelikleri vardır. Diğer bir yolu da klasik eserlerimizi okumaktır.

zayıflığıdır. Mevcut durumda dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan ve Türkçe konuşan topluluklar arasında “Dilde, fikirde işte birlik” ilkesinden ise çok uzaklardayız.

Okullardaki eğitimin, dolayısıyla edebiyat eğitiminin yerine getirilmesi zorunlu yasal görev olarak ele alınması, insanların günlük iş ilişkileri ağında kaybolup gitmesi dilin toplum üzerinde beklenen etkiyi gerçekleştirmemesiyle sonuçlanmaktadır.

Edebi metinlerin dil yapıları oldukça kapsamlı yorumlamalara dayanabilir. Yazarların, özellikle şairlerin düşüncelerindeki unsurlar birbirini takip eden ancak karmaşık bir yapıda sunulduğundan ve kelimeler çeşitli manalarıyla değerlendirilebileceği için edebî dil kullanımı günlük dil kullanımlarından farklılık gösterir.